

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Nadeelcompensatie op basis van het égalitébeginsel : een onderzoek naar nationaal, Frans en Europees recht

Tjepkema, M.K.G.

Citation

Tjepkema, M. K. G. (2010, June 16). *Nadeelcompensatie op basis van het égalitébeginsel : een onderzoek naar nationaal, Frans en Europees recht*. Meijers-reeks. Kluwer, Deventer. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/15694>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/15694>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nadeelcompensatie op basis van het égalitébeginsel

Nadeelcompensatie op basis van het égalitébeginsel

Een onderzoek naar nationaal, Frans en Europees
recht

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof. mr. P.F. van der Heijden,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op woensdag 16 juni 2010
klokke 16.15 uur

door

Michiel Kees Gerard Tjepkema

geboren te Ede in 1974

Promotiecommissie:

Promotoren: prof. mr. T. Barkhuysen
 prof. mr. J.E.M. Polak
Overige leden: prof. mr. P.J.J. van Buuren (Universiteit Utrecht)
 prof. mr. J.H. Gerards
 prof. mr. W. den Ouden
 prof. mr. B.P.M. van Ravels (Radboud Universiteit
 Nijmegen)
 prof. mr. B.J. Schueler (Universiteit Utrecht)

Dit onderzoek is mede tot stand gekomen dankzij een subsidie van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO; dossiernr. 400-04-278).

Lay-out: Anne-Marie Krens – Tekstbeeld – Oegstgeest

© 2010 M.K.G. Tjepkema

ISBN 978 90 1307 679 0

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van reprografische vervoelvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Aan mijn ouders

“Een wandelaar langs het strand die hevig met een lantaarn zwaait kan een krankzinnige zijn. Maar 's nachts, als een verdwaald bootje op de golven dobbert, is dezelfde man een redder. De planeet waarop we leven is een grensgebied tussen hemel en hel. Geen handeling is op zichzelf goed of slecht. Pas haar plaats in de orde maakt die goed of slecht.”

Milan Kundera, *De grap*

Woord vooraf

In 2002 schreef ik bij Jaap Polak een scriptie over de grondslagen voor nadeelcompensatie in de rechtspraak van de burgerlijke rechter en de bestuursrechter. De scriptie eindigde met de verzuchting dat de door de wetenschap voorgestelde interpretaties en redeneringen niet kunnen verhelpen dat de rechter maar moet zien hoe hij in het concrete geval tot het redelijkste resultaat komt. Hoewel ik het met deze conclusie nog steeds eens ben, leek het een mooie uitdaging om te kijken of de rechter niet toch wat meer op weg kon worden geholpen. Een subsidie van NWO gaf een goede steun in de rug en zo startte eind 2003 dit promotieonderzoek onder begeleiding van Tom Barkhuysen en Jaap Polak. Nu het onderzoek is afgerond, zeg ik hun dank voor hun inspirerende begeleiding en de leuke en leerzame gesprekken over de concepthoofdstukken. Een beter begeleidingsduo had ik mij niet kunnen wensen.

Ook veel anderen hebben een waardevolle bijdrage aan dit boek geleverd. Voor hun commentaar op het manuscript dank ik de leden van de promotiecommissie Peter van Buuren, Janneke Gerards, Willemien den Ouden, Bruno van Ravels en Ben Schueler. Collega's Gert-Jan van der Heide, Ymre Schuurmans en Wim Voermans deden waardevolle suggesties op de terreinen van hun persoonlijke expertise. Voor het rechtsvergelijkend overzicht in hoofdstuk 12 maakte ik dankbaar gebruik van de informatie van mijn buitenlandse 'correspondenten' Frédéric Colin, Marse-Ann Farrugia, Bernhard Gomard, Pavlos Kyprianou, Nuno Peres Alves & José Azevedo Moreira en Georges Ravarani. Dat het onderwerp van mijn proefschrift niet altijd op begrip stuitte, moge blijken uit een opmerking van één van hen na mijn uitleg over de *égalité*: "Liability for *lawful* acts? It sounds like law for idiots!"

Inspirerend was en is ook de werkomgeving van de Leidse afdeling staats- en bestuursrecht. Ik dank mijn naaste collega's voor de goede werksfeer, hun interesse in de voortgang van dit onderzoek en de ruimte die ze mij lieten om ongelooflijk ongezeellig te zijn. De leden van het dagelijks bestuur dank ik voor hun vertrouwen. Gezellig en leerzaam waren de reizen met mijn collega's naar het Max Planck Institut für ausländisches recht (Heidelberg), waar ik veel nuttige literatuur verzamelde. Christine Visser, Steven Hillebrink en Taco Leemans waren de leukste collega's die ik mij kon wensen. Met mijn trouwe kamergenoot Henk Griffioen deelde ik zes jaar lang met veel plezier mijn kamer, belangstelling voor bonsaibomen en lief en leed.

In de laatste fase van dit onderzoek trok ik mij geregeld terug in de plaats waar Anton Pieck belangrijke sporen heeft nagelaten, het niet zo Anton Pieck-

achtige Kaatsheuvel. Terwijl vrouw en kind op vakantie waren mocht ik in de zomer van 2009 drie weken in het huis van mijn schoonouders doortypen. In de witte wintermaanden van 2009 legde ik op het kantoor van mijn schoonvader de laatste hand aan het manuscript. Olav en Maria, dank voor jullie gezelligheid en gastvrijheid. Er is slechts één spreuk van toepassing als ik jullie mijn proefschrift mag overhandigen: papier hier!

Bij het maken van de registers was de hulp van student-assistenten Machteld Claessens, Sanne van der Horst en Ernst Haverkamp onmisbaar. Steven Hillebrink wierp een kundige blik op de *summary*. Eventuele fouten in dit deel van het proefschrift zijn dus voor zijn rekening. Dankzij Anne-Marie Krens verliep het opmaaktraject snel en soepel.

Over weloverwogen offers ten behoeve van een hoger belang gesproken: er zijn drie mensen die daar alles van weten. Mijn moeder, op wie Minke en ik nooit een vergeefs beroep deden. Mijn vader, mijn meest trouwe lezer, die ik letterlijk dag en nacht kon vragen om een stukje mee te lezen. En natuurlijk jij, Elisabeth. Door dit proefschrift werd de gelijkheid voor de private lasten in huize Tjepkema lang niet altijd gerespecteerd. Verdere verwijzingen naar onevenredige (bijzondere, abnormale) lasten kunnen achterwege blijven. Duidelijk is dat mede dankzij jouw geduld en steun dit proefschrift er nu ligt en daar kan ik je niet genoeg voor bedanken.

Dit onderzoek werd afgerond op 1 maart 2010. Met latere publicaties en jurisprudentie is geen rekening gehouden.

Leiden, april 2010

Michiel Tjepkema

Verkorte inhoudsopgave

1	INLEIDING	1
1.1	Inleiding	1
1.2	Aanleiding tot het onderzoek	4
1.3	Probleemstelling	10
1.4	Methode en afbakening	10
1.5	Indeling	12
1.6	Leeswijzer	16
	DEEL I – DE RECEPTIE VAN HET ÉGALITÉBEGINSEL IN DE NEDERLANDSE RECHTSORDE	19
2	DE ÉGALITÉ AAN HET BEGIN VAN DE TWINTIGSTE EEUW	21
2.1	Inleiding	21
2.2	De monopoliepositie van de wetgever	22
2.3	De billijkheid als schadevergoedingsgrondslag	28
2.4	Het grondslagendebat in de literatuur	31
2.5	Intermezzo: de ontwikkeling van het égalitébeginsel in het Franse recht	36
2.6	De receptie van het égalitébeginsel in de jaren 20 en 30: doctrine, bestuur en wetgeving	46
2.7	De eerste civiele rechtspraak over schadevergoeding bij ‘rechtmatige’ overheidsdaad	60
2.8	Conclusie	68
3	DE ONTWIKKELING VAN DE ÉGALITÉ-AANSPRAKELIJKHEID VANAF 1955	73
3.1	Inleiding	73
3.2	Geen eenstemmigheid in de literatuur	74
3.3	Naar een uniforme schadevergoedingsregeling in de formele wetgeving: de parlementaire behandeling van de Monumentenwet, de Boswet en de Wet op de Ruimtelijke Ordening	83
3.4	Ontwikkelingen in de jaren 70, 80 en 90: belangenafweging, bestuurscompensatie en beginselen van behoorlijk bestuur	102
3.5	Nadeelcompensatie in het Awb-tijdperk	114
3.6	Meer eenstemmigheid, nog wel onduidelijkheid	121
3.7	Conclusie	125

DEEL II – DE REIKWIJDTE VAN HET ÉGALITÉBEGINSEL EN ANDERE MATERIËLE ASPECTEN VAN DE ÉGALITÉ- AANSPRAKELIJKHEID	129
4 DE ÉGALITÉ-AANSPRAKELIJKHEID NAAR FRANS RECHT	131
4.1 Inleiding	131
4.2 De égalité: een <i>principe général du droit</i>	133
4.3 Procedurele opmerkingen	137
4.4 Algemene voorwaarden voor overheidsaansprakelijkheid	140
4.5 De aansprakelijkheid op grond van de égalité	148
4.6 De aansprakelijkheid op grond van risico	177
4.7 Naar een overkoepelende grondslag? Het Franse grondslagendebat	188
4.8 Conclusie	192
5 HET TOEPASSINGSBEREIK VAN HET ÉGALITÉBEGINSEL	197
5.1 Inleiding	197
5.2 De ‘openbare last’ als toepassingsvoorwaarde van het égalitébeginsel	198
5.3 De égalité en het bestuursrecht	220
5.4 De égalité en het strafrecht	228
5.5 De égalité en gevaarzettend overheidshandelen	259
5.6 De égalité en het privaatrecht	269
5.7 De égalité en de solidariteit	273
5.8 Conclusie	279
6 HET ÉGALITÉBEGINSEL EN DE MATERIËLE SCHADEVERGOEDINGSBEPALINGEN UIT HET BURGERLIJK WETBOEK	285
6.1 Inleiding	285
6.2 Afdeling 6.1.10 BW: het geëigende kader voor nadeelcompensatie?	286
6.3 Vermogensschade en ander nadeel (art. 6:95 en 6:96 BW)	296
6.4 De vaststelling van het nadeel	308
6.5 Causaal verband (art. 6:98 BW)	316
6.6 Voordeelstoerekening (art. 6:100 BW)	339
6.7 Eigen schuld (art. 6:101 BW)	343
6.8 Wijze van compensatie (art. 6:103 BW)	348
6.9 Conclusie	349
7 DE SPECIALE LAST	355
7.1 Inleiding	355
7.2 Omschrijvingen van de speciale last	356
7.3 Ratio van de speciale last	359
7.4 De referentiegroep bij maatregelen met een algemeen karakter	362
7.5 De referentiegroep bij maatregelen met een individueel karakter	383
7.6 De speciale last en grote groepen getroffen	391
7.7 De verhouding tot de abnormale last	400
7.8 Conclusie	405

- 8 DE ABNORMALE LAST
 - 8.1 Inleiding
 - 8.2 Ratio van de abnormale last
 - 8.3 Begripsbepaling
 - 8.4 Normale risico's
 - 8.5 De toepassing van de abnormale last op deelterreinen
 - 8.6 Risicoaanvaarding
 - 8.7 Is de schade anderszins verzekerd?
 - 8.8 Conclusie
- 9 MATERIËLE EN PROCEDURELE ASPECTEN VAN DE RELATIE TUSSEN HET ÉGALITÉBEGINSEL EN ARTIKEL 3:4, TWEEDE LID AWB
 - 9.1 Inleiding
 - 9.2 De ontkoppelingsjurisprudentie
 - 9.3 De égalité en de subelementen van het evenredigheidsbeginsel
 - 9.4 De verplichting tot nadeelcompensatie en de (on)mogelijkheid tot het afwegen van belangen
 - 9.5 De verplichting tot het nemen van een onzelfstandig schadebesluit bij 'ernstige schade'
 - 9.6 Medeverantwoordelijkheid van het bestuursorgaan voor het ontstaan van schade
 - 9.7 Bewijslast en onderzoeksplicht
 - 9.8 Het fenomeen 'doorschuiven' en zijn bereik
 - 9.9 Knelpunten en oplossingsrichtingen
 - 9.10 Conclusie
- DEEL III – EUROPEESRECHTELIJKE ASPECTEN VAN DE ÉGALITÉ-AANSPRAKELIJKHEID
 - 10 HET ÉGALITÉBEGINSEL EN HET EIGENDOMSRECHT VAN ART. 1 EP EVRM
 - 10.1 Inleiding
 - 10.2 De totstandkoming van art. 1 EP
 - 10.3 Algemene kenmerken van art. 1 EP
 - 10.4 Een vergelijking van het toepassingsbereik van art. 1 EP en de égalité
 - 10.5 De 'fair balance' in vier vuistregels
 - 10.6 De toepassing van art. 1 EP op twee deelterreinen
 - 10.7 De toegevoegde waarde van art. 1 EP op nationaal niveau
 - 10.8 Conclusie
 - 11 HET ÉGALITÉBEGINSEL EN HET STAATSSTEUNRECHT
 - 11.1 Inleiding
 - 11.2 Wanneer is sprake van verboden staatssteun?
 - 11.3 Art. 107 VwEU en verplichte nadeelcompensatie
 - 11.4 Wanneer valt nadeelcompensatie aan te merken als verboden staatssteun?
 - 11.5 Onverplichte nadeelcompensatie in de praktijk van de Commissie
 - 11.6 Onverplichte nadeelcompensatie en de Awb
 - 11.7 Conclusie

-
- 12 HET ÉGALITÉBEGINSEL ALS RECHTSGROND VOOR DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE EUROPESE UNIE
 - 12.1 Inleiding
 - 12.2 Aspecten van de buiten-contractuele aansprakelijkheid van art. 340 VwEU
 - 12.3 Het recht op nadeelcompensatie in de lidstaten van de EU
 - 12.4 De FIAMM-arresten
 - 12.5 De materiële nadeelcompensatiecriteria op EU-niveau
 - 12.6 Resterende mogelijkheden tot nadeelcompensatie op EU-niveau
 - 12.7 Blik op de toekomst
 - 12.8 Conclusie
 - DEEL IV – AFRONDING
 - 13 AANDACHTSPUNTEN VOOR EEN WETTELIJKE REGELING VAN NADEELCOMPENSATIE
 - 13.1 Inleiding
 - 13.2 Het grondslagendebat
 - 13.3 De reikwijdte van de voorgestelde regeling
 - 13.4 De materiële criteria voor nadeelcompensatie
 - 13.5 De toekomst van bijzondere nadeelcompensatieregelingen
 - 13.6 Pleidooi voor een regeling van ‘bijzondere gevallen’
 - 13.7 Voorstel voor een wettelijke regeling van nadeelcompensatie in de Awb
 - 13.8 Conclusie
 - 14 SAMENVATTENDE SLOTBESCHOUWING
 - 14.1 Inleiding
 - 14.2 De reikwijdte van het égalitébeginsel
 - 14.3 De materiële nadeelcompensatiecriteria
 - 14.4 De égalité en het evenredigheidsbeginsel
 - 14.5 Het Europese recht
 - 14.6 Een vergelijking op hoofdlijnen tussen Frankrijk en Nederland
 - 14.7 Slotopmerkingen
 - SUMMARY
 - LIJST VAN AANGEHAALDE LITERATUUR
 - JURISPRUDENTIEREGISTER
 - TREFWOORDENREGISTER
 - CURRICULUM VITAE

Uitgebreide inhoudsopgave

1	INLEIDING	1
1.1	Inleiding	1
1.2	Aanleiding tot het onderzoek	4
1.2.1	Behoefte aan inzicht in de betekenis en reikwijdte van het égalitébeginsel	4
1.2.2	Behoefte aan inzicht in materiële criteria voor nadeelcompensatie	6
1.2.3	Europeesrechtelijke ontwikkelingen	7
1.2.3.1	Artikel 1 EP EVRM	8
1.2.3.2	Artikelen 107-108 VwEU	8
1.2.3.3	Artikel 340 VwEU	9
1.3	Probleemstelling	10
1.4	Methode en afbakening	10
1.5	Indeling	12
1.6	Leeswijzer	16
	DEEL I – DE RECEPTIE VAN HET ÉGALITÉBEGINSEL IN DE NEDERLANDSE RECHTSORDE	19
2	DE ÉGALITÉ AAN HET BEGIN VAN DE TWINTIGSTE EEUW	21
2.1	Inleiding	21
2.2	De monopoliepositie van de wetgever	22
2.3	De billijkheid als schadevergoedingsgrondslag	28
2.4	Het grondslagendebat in de literatuur	31
2.4.1	Verschillende grondslagen	31
2.4.2	Steun voor de offertheorie, maar twijfels over haar consequenties	33
2.5	Intermezzo: de ontwikkeling van het égalitébeginsel in het Franse recht	36
2.5.1	De égalité en de Franse Revolutie	36
2.5.2	Het arrest <i>Blanco</i> (1873)	38
2.5.3	De opkomst van de <i>responsabilité sans faute</i>	42
2.5.4	Twee regimes van <i>responsabilité sans faute: risque en égalité</i>	44
2.6	De receptie van het égalitébeginsel in de jaren 20 en 30: doctrine, bestuur en wetgeving	46
2.6.1	Inleiding	46
2.6.2	Doctrine: de visie van Van der Grinten	46
2.6.3	De impuls vanuit het bestuur (I): de praktijk rond de Woningwet	49
2.6.4	De wetgever in formele zin: de Verkeerswet tegen lintbebouwing (1937)	52

2.6.4.1	Inleiding	52
2.6.4.2	Van 'onredelijk zwaar' naar 'onevenredig zwaar'	53
2.6.4.3	Het debat over het onevenredigheids criterium	55
2.7	De eerste civiele rechtspraak over schadevergoeding bij 'rechtmatige' overheidsdaad	60
2.7.1	Inleiding	60
2.7.2	Het debat rond <i>Voorste Stroom V, VI en VII en Haagse Duinwaterleiding</i>	61
2.7.3	Het égalitébeginsel als maatstaf voor de 'zorgvuldigheid die in het maatschappelijk verkeer betaamt'?	64
2.8	Conclusie	68
3	DE ONTWIKKELING VAN DE ÉGALITÉ-AANSPRAKELIJKHEID VANAF 1955	73
3.1	Inleiding	73
3.2	Geen eenstemmigheid in de literatuur	74
3.2.1	Inleiding	74
3.2.2	Onduidelijkheid over de betekenis van de égalité	76
3.2.3	Onderscheid tussen aantasting van recht of belang blijft relevant	77
3.2.4	"Schadevergoeding bij rechtmatige overheidsdaad is een kwestie van politiek"	79
3.2.5	"Voor schadevergoeding bij rechtmatige overheidsdaad is geen plaats naast de onrechtmatige overheidsdaad"	81
3.3	Naar een uniforme schadevergoedingsregeling in de formele wetgeving: de parlementaire behandeling van de Monumentenwet, de Boswet en de Wet op de Ruimtelijke Ordening	83
3.3.1	Inleiding	83
3.3.2	De Monumentenwet	84
3.3.3	De Boswet	87
3.3.4	Het schadevergoedingssysteem van de Monumenten- en Boswet: onderscheid tussen 'normale' en 'abnormale' risico's	89
3.3.5	De Wet op de Ruimtelijke Ordening	91
3.3.6	De redelijkerwijsformule en de égalité	98
3.4	Ontwikkelingen in de jaren 70, 80 en 90: belangenafweging, bestuurscompensatie en beginselen van behoorlijk bestuur	102
3.4.1	De jurisprudentie van de Kroon	102
3.4.2	De impuls vanuit het bestuur (II): het stelsel van bestuurscompensatie	104
3.4.3	De <i>Paul Krugerbrug</i> -uitspraken	107
3.4.4	Een brug te ver: de égalité als grondslag voor zelfstandige schadebeschikkingen	109
3.4.5	Het <i>Leffers</i> -arrest	111
3.5	Nadeelcompensatie in het Awb-tijdperk	114
3.5.1	Égalité à la hollandaise: de égalité en art. 3:4, tweede lid, Algemene wet bestuursrecht	114
3.5.2	De <i>Van Vloderp</i> -jurisprudentie en verder	118
3.5.3	De burgerlijke rechter op bestuursrechtelijk terrein	119
3.6	Meer eenstemmigheid, nog wel onduidelijkheid	121
3.7	Conclusie	125

DEEL II – DE REIKWIJDTE VAN HET ÉGALITÉBEGINSEL EN ANDERE MATERIËLE ASPECTEN VAN DE ÉGALITÉ- -AANSPRAKELIJKHEID	129
4 DE ÉGALITÉ-AANSPRAKELIJKHEID NAAR FRANS RECHT	131
4.1 Inleiding	131
4.2 De égalité: een <i>principe général du droit</i>	133
4.3 Procedurele opmerkingen	137
4.4 Algemene voorwaarden voor overheidsaansprakelijkheid	140
4.4.1 Schade	140
4.4.2 Causaal verband	142
4.4.3 Exoneratieclausules	144
4.4.4 <i>La situation de la victime</i>	145
4.4.4.1 Slachtoffer bevindt zich in een onzekere situatie	145
4.4.4.2 Slachtoffer bevindt zich in een met het recht strijdige situatie	146
4.4.4.3 Slachtoffer heeft risico aanvaard	147
4.5 De aansprakelijkheid op grond van de égalité	148
4.5.1 Inleiding	148
4.5.2 Rechtmatige besluiten	150
4.5.3 Formele wetten	154
4.5.3.1 De beperkte navolging van <i>La Fleurette</i>	154
4.5.3.2 Wetten die een belang aantasten dat geen schadevergoeding waard is	157
4.5.3.3 Wetten die een ongelijke lastenverdeling beogen	158
4.5.3.4 Wetten die een bij uitstek algemeen belang dienen	162
4.5.3.5 Recente ontwikkelingen	164
4.5.4 Verdragen	168
4.5.5 Permanente schade door openbare werken (<i>travaux publics,</i> <i>ouvrages publics</i>)	171
4.5.6 Zijn er handelingen waarvoor geen égalité-aansprakelijkheid aan de orde kan zijn?	175
4.6 De aansprakelijkheid op grond van risico	177
4.6.1 Inleiding	177
4.6.2 Gevaarlijke objecten	178
4.6.3 Gevaarlijke methoden	181
4.6.4 Gevaarlijke situaties	185
4.6.5 Kenmerken van de aansprakelijkheid op grond van risico	186
4.7 Naar een overkoepelende grondslag? Het Franse grondslagendebat	188
4.8 Conclusie	192
5 HET TOEPASSINGSBEREIK VAN HET ÉGALITÉBEGINSEL	197
5.1 Inleiding	197
5.2 De ‘openbare last’ als toepassingsvoorwaarde van het égalitébeginsel	198
5.2.1 Inleiding	198
5.2.2 Overheidshandeling in het algemeen belang	200
5.2.3 Weloverwogen veroorzaakt nadeel	207
5.2.4 Noodzakelijk c.q. onvermijdelijk nadeel	216

5.3	De égalité en het bestuursrecht	220
5.3.1	Welke bestuursorganen?	220
5.3.2	Welke bestuurshandelingen?	221
5.3.2.1	Besluiten in de zin van de Awb	221
5.3.2.2	Feitelijke handelingen	222
5.3.2.3	Nalaten	225
5.3.2.4	Formele wetten	226
5.3.3	De overheid als gelaedeerde	227
5.4	De égalité en het strafrecht	228
5.4.1	Inleiding	228
5.4.2	De égalité en de onschuldige derde (<i>Staat/Lavrijsen</i>)	230
5.4.2.1	De schade kwalificeert niet als een 'openbare last'	232
5.4.2.2	Speciale last niet relevant	236
5.4.2.3	Normaal maatschappelijk risico niet relevant	238
5.4.2.4	Slotopmerkingen	247
5.4.3	De égalité en de ex-verdachte	249
5.4.3.1	De schade kwalificeert niet als een 'openbare last'	249
5.4.3.2	Speciale last niet relevant	251
5.4.3.3	Normaal maatschappelijk risico niet relevant	252
5.4.4	Kanttekeningen bij het wetsvoorstel schadecompensatie	255
5.5	De égalité en gevaarzettend overheidshandelen	259
5.5.1	Het <i>TBS</i> -arrest	259
5.5.2	Analyse	260
5.5.3	Wenselijke denkrichting voor 'bijzondere gevallen'	266
5.6	De égalité en het privaatrecht	269
5.6.1	Frans recht	269
5.6.2	Nederlands recht	271
5.7	De égalité en de solidariteit	273
5.7.1	Frans recht	273
5.7.2	Nederlands recht	276
5.8	Conclusie	279
6	HET ÉGALITÉBEGINSEL EN DE MATERIËLE SCHADEVERGOEDINGSBEPALINGEN UIT HET BURGERLIJK WETBOEK	285
6.1	Inleiding	285
6.2	Afdeling 6.1.10 BW: het geëigende kader voor nadeelcompensatie?	286
6.2.1	Onderscheid in omvang van de schadevergoeding	288
6.2.2	Onderscheid in doelstellingen	290
6.2.3	Onderscheid in het systeem van aansprakelijkheid	293
6.3	Vermogensschade en ander nadeel (art. 6:95 en 6:96 BW)	296
6.3.1	Vermogensschade	296
6.3.2	Ander nadeel	300
6.3.3	Kosten die mede als vermogensschade kunnen worden vergoed	302
6.3.3.1	Kosten ter beperking of voorkoming van schade	302
6.3.3.2	Kosten ter vaststelling van de schade en de aansprakelijkheid	305

6.4	De vaststelling van het nadeel	308
6.4.1	De vergelijking tussen twee toestanden	308
6.4.2	Het verschil met de vergelijking in het planschaderecht	311
6.4.3	Peildatum	314
6.5	Causaal verband (art. 6:98 BW)	316
6.5.1	Inleiding	316
6.5.2	Wettelijke regeling van toepassing?	317
6.5.3	Schaduwshade	319
6.5.4	Bestaat er een <i>condicio sine qua non</i> -verband?	321
6.5.5	Nadeelcompensatie en de leer van de toerekening naar redelijkheid	325
6.5.5.1	Aard van de aansprakelijkheid en van de schade	327
6.5.5.2	Een 'rechtstreeks' verband	329
6.5.6	Meer dan één (potentiële) oorzaak van de schade	333
6.6	Voordeelstoerekening (art. 6:100 BW)	339
6.7	Eigen schuld (art. 6:101 BW)	343
6.7.1	Eigen schuld	343
6.7.2	Schadebeperkingsplicht	346
6.8	Wijze van compensatie (art. 6:103 BW)	348
6.9	Conclusie	349
7	DE SPECIALE LAST	355
7.1	Inleiding	355
7.2	Omschrijvingen van de speciale last	356
7.3	Ratio van de speciale last	359
7.3.1	Ratio van de speciale last	359
7.3.2	Ratio van de strikte interpretatie van de speciale last	360
7.4	De referentiegroep bij maatregelen met een algemeen karakter	362
7.4.1	Inleiding	362
7.4.2	Wetten die beogen een omlijnde groep te treffen	363
7.4.2.1	Formele of materiële gelijkheid?	363
7.4.2.2	Het Leffers-arrest en andere Nederlandse jurisprudentie	367
7.4.2.3	Voorbeelden uit de Franse jurisprudentie	371
7.4.3	Overige maatregelen met een algemeen karakter	374
7.4.3.1	Verkeersmaatregelen	374
7.4.3.2	Voorbeelden uit de Franse jurisprudentie	376
7.4.4	Factoren die (g)een ongelijke behandeling vereisen	377
7.4.5	Conclusie	381
7.5	De referentiegroep bij maatregelen met een individueel karakter	383
7.5.1	Beschikkingen	383
7.5.2	Voorbeelden uit de Franse jurisprudentie	386
7.5.3	Paul Krugerbrug-achtige gevallen	387
7.5.4	Conclusie	390
7.6	De speciale last en grote groepen getroffen	391
7.6.1	Frankrijk	391
7.6.2	Nederland	394
7.6.3	Beoogde en niet-beoogde gevolgen	397

7.7	De verhouding tot de abnormale last	400
7.8	Conclusie	405
8	DE ABNORMALE LAST	
8.1	Inleiding	
8.2	Ratio van de abnormale last	
8.3	Begripsbepaling	
8.3.1	Opvatting 1: zuiver abstracte invulling	
8.3.2	Opvatting 2: invulling aan de hand van abstracte en (enkele) concrete omstandigheden	
8.3.2	Eigen opvatting: de abnormale last als koepelbegrip	
8.4	De rol van de rechter	
8.5	Normale risico's	
8.5.1	Inleidende opmerkingen	
8.5.2	Voorzienbaarheid: algemene aspecten	
8.5.2.1	Inleidende opmerkingen	
8.5.2.2	Variërende bronnen van voorzienbaarheid	
8.5.2.3	Geen één-op-één-relatie tussen voorzienbaarheid en normale risico's	
8.5.2.4	Kortingspercentages	
8.5.3	Omvang van de schade	
8.5.3.1	Bagatelschade	
8.5.3.2	Drempelpercentages	
8.5.3.2	Kritiek op drempelpercentages	
8.5.3.4	Pleidooi voor meer rechtseenheid	
8.5.4	Aard van de schade	
8.5.5	Aard van het geschade belang	
8.5.6	Aard van de overheidshandeling	
8.5.7	Draagkracht	
8.5.7.1	Inleiding	
8.5.7.2	Uitgangspunt: vermogenspositie speelt geen rol	
8.5.7.3	Indirecte toepassingen van het draagkrachtbeginsel	
8.5.7.4	Publiekrechtelijke voordeelverrekening	
8.5.7.5	Conclusie	
8.6	Voorbeelden uit de jurisprudentie	
8.6.1	Schade door normale maatschappelijke ontwikkelingen	
8.6.1.1	Verkeersmaatregelen en reconstructiewerkzaamheden	
8.6.1.2	Frans recht inzake aanpassingen aan de infrastructuur	
8.6.2	Schade die samenhangt met de (structuur van de) omgeving	
8.6.3	Schade die samenhangt met de aard van een bedrijf	
8.6.3.1	Maatregelen ter bestrijding van besmettelijke dier- en plantenziektes	
8.6.4	Schade door hinderlijke activiteiten	
8.6.4.1	Omstandigheden van het geval bepalend	
8.6.4.2	Frans recht	
8.7	Risicoaanvaarding	
8.7.1	Begrip	
8.7.2	Verhouding tot de 'normale risico's'	

- 8.7.3 Enkele algemene aspecten van risicoaanvaarding
 - 8.7.3.1 Actieve en passieve risicoaanvaarding
 - 8.7.3.2 Vereiste mate van voorzienbaarheid
 - 8.7.3.3 Geobjectiveerde voorzienbaarheid
 - 8.7.3.4 Informatieplicht
- 8.7.4 Bronnen van voorzienbaarheid
 - 8.7.4.1 Gepubliceerde (concept)besluitvorming
 - 8.7.4.2 Andere bronnen van voorzienbaarheid
- 8.7.5 Gedeeltelijke risicoaanvaarding
- 8.8 Is de schade anderszins verzekerd?
- 8.9 Conclusie
- 9 MATERIËLE EN PROCEDURELE ASPECTEN VAN DE RELATIE TUSSEN HET ÉGALITÉBEGINSEL EN ARTIKEL 3:4, TWEEDE LID AWB
 - 9.1 Inleiding
 - 9.2 De ontkoppelingsjurisprudentie
 - 9.2.1 Voorgeschiedenis
 - 9.2.2 Huidig recht
 - 9.3 De égalité en de subelementen van het evenredigheidsbeginsel
 - 9.3.1 De égalité en geschiktheid
 - 9.3.2 De égalité en noodzakelijkheid
 - 9.3.3 De égalité en de evenredigheid in concreto
 - 9.4 De verplichting tot nadeelcompensatie en de (on)mogelijkheid tot het afwegen van belangen
 - 9.4.1 Geen mogelijkheid tot belangenafweging
 - 9.4.2 Beperkte mogelijkheid tot belangenafweging
 - 9.5 De verplichting tot het nemen van een onzelfstandig schadebesluit bij 'ernstige schade'
 - 9.5.1 Inleiding
 - 9.5.2 Ernstige schade
 - 9.6 Medeverantwoordelijkheid van het bestuursorgaan voor het ontstaan van schade
 - 9.6.1 Inleiding
 - 9.6.2 Voorbeelden uit de jurisprudentie
 - 9.6.2.1 Handhavingsbesluiten
 - 9.6.2.2 Gedoogbesluiten
 - 9.6.2.3 Onjuiste uitleg van EG-recht
 - 9.6.3 Analyse
 - 9.6.4 Slotsom: de verhouding van het égalitébeginsel tot het vertrouwensbeginsel
 - 9.7 Bewijslast en onderzoeksplicht
 - 9.7.1 Meer nadruk op de bewijslast van de gelaedeerde
 - 9.7.2 De onderzoeksplicht van het bestuursorgaan (art. 3:2 Awb)
 - 9.8 Het fenomeen 'doorschuiven' en zijn bereik
 - 9.8.1 Niet doorschuiven in twijfelgevallen
 - 9.8.2 Niet doorschuiven bij niet-appellabel overheidshandelen
 - 9.8.3 Doorschuiven en art. 1 EP EVRM
 - 9.8.4 Doorschuiven en het formele zorgvuldigheidsbeginsel

- 9.9 Knelpunten en oplossingsrichtingen
 - 9.10.1 Stapeling van procedures
 - 9.10.2 Meer duidelijkheid over 'ernstige schade' gewenst
 - 9.10.3 Naar een efficiëntere afdoening van nadeelcompensatieclaims
- 9.10 Conclusie

DEEL III – EUROPEESRECHTELIJKE ASPECTEN VAN DE ÉGALITÉ-AANSPRAKELIJKHEID

- 10 DE ÉGALITÉ EN ART. 1 EP EVRM
- 10.1 Inleiding
- 10.2 De totstandkoming van art. 1 EP
- 10.3 Algemene kenmerken van art. 1 EP
 - 10.3.1 Het stappenschema
 - 10.3.2 Het eigendomsbegrip
 - 10.3.3 Inmenging in de eigendom: de drie subregels van art. 1 EP
 - 10.3.3.1 Ontneming
 - 10.3.3.2 Regulering
 - 10.3.3.3 De genotsregel
 - 10.3.4 De lawfulness-toets
 - 10.3.5 De general interest-toets
 - 10.3.6 De margin of appreciation
- 10.4 Een vergelijking van het toepassingsbereik van art. 1 EP en de égalité
 - 10.4.1 De égalité heeft het meeste gemeen met het regime van regulering van eigendom
 - 10.4.2 Overlap en aanvulling in rechtsbescherming bij schade door rechtmatige overheidsdaden
 - 10.4.3 Bereik van art. 1 EP echter ruimer dan alleen 'rechtmatig' overheidsoptreden
 - 10.4.4 Drempel voor égalitéclaims lager vanwege possessions-toets onder art. 1 EP
 - 10.4.5 Drempel voor égalitéclaims lager vanwege interference-toets onder art. 1 EP
 - 10.4.6 Verschil in *ratione personae*
- 10.5 De 'fair balance' in vier vuistregels
 - 10.5.1 Algemene opmerkingen
 - 10.5.2 Vuistregel 1: ernst van de aantasting van het eigendomsrecht
 - 10.5.2.1 Ernst van de inbreuk op eigendom
 - 10.5.2.2 Voldoende mogelijkheden tot gebruik van eigendom
 - 10.5.3 Vuistregel 2: redelijk aanbod tot schadevergoeding
 - 10.5.3.1 Ontneming
 - 10.5.3.2 Regulering
 - 10.5.4 Vuistregel 3: rechtsonzekerheid en gerechtvaardigde verwachtingen
 - 10.5.4.1 Rechtsonzekerheid
 - 10.5.4.2 Schending van gerechtvaardigde verwachtingen en voorzienbaarheid
 - 10.5.5 Vuistregel 4: procedurele waarborgen
 - 10.5.6 Slotopmerkingen

- 10.6 De toepassing van art. 1 EP op twee deelterreinen
 - 10.6.1 Inleiding
 - 10.6.2 Maatregelen die een bepaalde beroepsgroep of bedrijfstak treffen
 - 10.6.2.1 Maatregelen ter bestrijding van BSE
 - 10.6.2.2 Beperking van de verkoop van handwapens
 - 10.6.2.3 Vergunningvrij vissen in Zweden
 - 10.6.2.4 Conclusies
 - 10.6.3 Maatregelen in de sfeer van de ruimtelijke ordening
 - 10.6.3.1 Nogmaals de *margin of appreciation*
 - 10.6.3.2 Actieve en passieve risicoaanvaarding
 - 10.6.3.3 Art. 1 EP en de Franse Code de l'urbanisme
 - 10.6.3.4 Conclusies
- 10.7 De toegevoegde waarde van art. 1 EP op nationaal niveau
 - 10.7.1 Inleiding
 - 10.7.2 Toetsing van wetten in formele zin
 - 10.7.2.1 Geen rechtstreekse aanspraak op de *égalité*
 - 10.7.2.2 Duidelijke parallellen tussen art. 1 EP en de *égalité*toets
 - 10.7.2.3 Parallellen doen aan niet af aan de wenselijkheid om de *égalité* ook toe te passen op formele wetten
 - 10.7.3 Beperkte mogelijkheden tot nadeelcompensatie
 - 10.7.3.1 Art. 1 EP naast een formeelwettelijke nadeelcompensatieregeling
 - 10.7.3.2 Art. 1 EP naast een vaste lijn in de rechtspraak
- 10.8 Conclusie
- 11 HET ÉGALITÉBEGINSEL EN HET STAATSTEUNRECHT
 - 11.1 Inleiding
 - 11.2 Wanneer is sprake van verboden staatssteun?
 - 11.2.1 Criteria voor verboden staatssteun
 - 11.2.2 Uitzonderingen op het staatssteunverbod
 - 11.2.2.1 Algemene opmerkingen
 - 11.2.2.2 De tegemoetkomingen ex art. art. 107 lid 2 sub b
 - 11.2.2.3 De tegemoetkomingen ex art. art. 107 lid 3 sub c
 - 11.3 Art. 107 VwEU en verplichte nadeelcompensatie
 - 11.3.1 Inleiding
 - 11.3.2 Uitgangspunt: verplichte schadevergoeding voor overheidshandelen is geen verboden staatssteun
 - 11.3.3 Geen risico's bij strikte interpretatie van het *égalité*beginsel
 - 11.4 Wanneer valt nadeelcompensatie aan te merken als verboden staatssteun?
 - 11.4.1 Categoriëring van enkele financiële verstrekkingen
 - 11.4.1.1 Communicerende vaten?
 - 11.4.1.2 Relativering van het onderscheid tussen verschillende verstrekkingen
 - 11.4.2 Hoe kan onverplichte nadeelcompensatie worden herkend?
 - 11.4.2.1 Meer doelstellingen dan alleen compenseren
 - 11.4.2.2 Normaal ondernemersrisico
 - 11.4.2.3 Aard en opzet van de schadevergoedingsregeling

- 11.5 Onverplichte nadeelcompensatie in de praktijk van de Commissie
 - 11.5.1 De beschikking inzake de *Berlijnse richtsnoeren*
 - 11.5.2 Nadeelcompensatie bij voorkoming en bestrijding van dierziekten
 - 11.5.3 Terugvordering van onrechtmatige verleende schadevergoeding
- 11.6 Onverplichte nadeelcompensatie en de Awb
- 11.7 Conclusie
- 12 HET ÉGALITÉBEGINSEL ALS RECHTSGROND VOOR DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE EUROPESE UNIE
- 12.1 Inleiding
- 12.2 Aspecten van de buiten-contractuele aansprakelijkheid van art. 340 VwEU
 - 12.2.1 Algemene kenmerken van art. 340 VwEU
 - 12.2.2 De égalitécriteria als maatstaf voor de voldoende gekwalificeerde schending
 - 12.2.3 De huidige invulling van de voldoende gekwalificeerde schending
- 12.3 Het recht op nadeelcompensatie in de lidstaten van de EU
 - 12.3.1 Inleiding
 - 12.3.2 Rechtsvergelijkend overzicht
 - 12.3.2.1 België
 - 12.3.2.2 Luxemburg
 - 12.3.2.3 Duitsland
 - 12.3.2.4 Frankrijk
 - 12.3.2.5 Spanje
 - 12.3.2.6 Portugal
 - 12.3.2.7 Estland
 - 12.3.2.8 Polen
 - 12.3.2.9 Verenigd Koninkrijk
 - 12.3.2.10 Ierland
 - 12.3.2.11 Malta
 - 12.3.2.12 Scandinavië
 - 12.3.2.13 Italië
 - 12.3.2.14 Oostenrijk
 - 12.3.2.15 Griekenland
 - 12.3.2.16 Cyprus
 - 12.3.2.17 Hongarije
 - 12.3.2.18 Bulgarije
 - 12.3.2.19 Roemenië
 - 12.3.2.20 Tsjechië
 - 12.3.2.21 Slowakije
 - 12.3.2.22 Litouwen
 - 12.3.2.23 Letland
 - 12.3.2.24 Slovenië
 - 12.3.3 Bevindingen
- 12.4 De FIAMM-arresten
 - 12.4.1 De aansprakelijkheid uit rechtmatige daad voor de FIAMM-arresten
 - 12.4.2 De FIAMM-arresten

- 12.4.3 Analyse
 - 12.4.3.1 Het argument van de onontbeerlijke vrijheid bij normatieve handelingen
 - 12.4.3.2 Het rechtsvergelijkende argument
 - 12.4.3.3 Past de égalité in het systeem?
- 12.5 De materiële nadeelcompensatiecriteria op EU-niveau
 - 12.5.1 Inleiding
 - 12.5.2 Reële en zekere schade
 - 12.5.3 Causaal verband
 - 12.5.4 Speciale last
 - 12.5.5 Abnormale last
 - 12.5.5.1 De aan de sector inherente risico's
 - 12.5.5.2 De voorzienbaarheid
 - 12.5.6 Strookt de égalité met de kenmerken en behoeften van de Unie?
- 12.6 Resterende mogelijkheden tot nadeelcompensatie op EU-niveau
 - 12.6.1 Mogelijkheden op het niveau van de Unie
 - 12.6.2 Mogelijkheden op nationaal niveau
- 12.7 Blick op de toekomst
- 12.8 Conclusie

DEEL IV – AFRONDING

- 13 AANDACHTSPUNTEN VOOR EEN WETTELIJKE REGELING VAN NADEELCOMPENSATIE
 - 13.1 Inleiding
 - 13.2 Een breder evenredigheidsbeginsel als grondslag voor nadeelcompensatie?
 - 13.3 De reikwijdte van de voorgestelde regeling
 - 13.3.1 De eis van rechtmatigheid
 - 13.3.1.1 Wat is eigenlijk een rechtmatige overheidsdaad?
 - 13.3.1.2 Pleidooi voor een nieuwe uitspraakbevoegdheid van de bestuursrechter
 - 13.3.2 De uitoefening van een publiekrechtelijke bevoegdheid of taak
 - 13.3.2.1 Een 'publiekrechtelijke bevoegdheid of taak'
 - 13.3.2.2 Privaatrechtelijk handelen
 - 13.3.2.3 Formele wetten
 - 13.3.2.4 Nalaten
 - 13.4 De materiële criteria voor nadeelcompensatie
 - 13.4.1 Inleiding
 - 13.4.2 De speciale last
 - 13.4.3 De abnormale last
 - 13.4.3.1 Terminologie
 - 13.4.3.2 Verhouding tussen verschillende subcriteria
 - 13.4.3.3 Selectie van in de wet op te nemen subcriteria
 - 13.5 De toekomst van bijzondere nadeelcompensatieregelingen
 - 13.5.1 Lagere regelingen en beleidsregels
 - 13.5.2 Formele wetten
 - 13.5.3 Toespitsing van het recht op nadeelcompensatie

13.6	Pleidooi voor een regeling van ‘bijzondere gevallen’
13.6.1	Inleiding
13.6.2	Gewenste reikwijdte van art. 4.5.1, eerste lid
13.6.3	Een regeling voor ‘bijzondere gevallen’
13.6.4	Enige bijzondere gevallen
13.6.4.1	Risicovol overheidsoptreden
13.6.4.2	Gerechtvaardigd vertrouwen
13.6.4.3	Overige gevallen
13.6.5	Schematisch overzicht van nadeelcompensatiegrondslagen
13.7	Voorstel voor een wettelijke regeling voor nadeelcompensatie in de Awb
13.7.1	Tekst van het Voorontwerp
13.7.2	Alternatief voorstel
13.7.3	Artikelsgewijze toelichting
13.8	Conclusie
14	SAMENVATTENDE SLOTBESCHOUWING
14.1	Inleiding
14.2	De reikwijdte van het égalitébeginsel
14.2.1	Reikwijdte naar Frans recht
14.2.2	Gewenste reikwijdte naar Nederlands recht
14.2.3	Toepassing van de notie van ‘weloverwogen’ veroorzaakt nadeel
14.3	De materiële nadeelcompensatiecriteria
14.3.1	Afdeling 6.1.10 BW
14.3.2	Speciale last
14.3.3	Abnormale last
14.4	De relatie tussen de égalité en art. 3:4 lid 2 Awb
14.5	Het Europese recht
14.5.1	Art. 1 EP EVRM
14.5.2	Art. 107 VwEU
14.5.3	Art. 340 VwEU
14.6	Een vergelijking op hoofdlijnen tussen het Nederlandse en het Franse recht
14.7	Slotopmerkingen
	SUMMARY
	LITERATUURLIJST
	JURISPRUDENTIEREGISTER
	TREFWOORDENREGISTER
	CURRICULUM VITAE

Lijst van afkortingen

AA	<i>Ars Aequi</i>
AAL	<i>Ars Aequi Libri</i>
AB	Administratiefrechtelijke Beslissingen
A-G	advocaat-generaal
ABRvS	Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State
AGRvS	Afdeling voor de geschillen van bestuur van de Raad van State
AJ	<i>Actualité juridique</i>
AJDA	<i>Actualité juridique, droit administratif</i>
amvb	algemene maatregel van bestuur
appl.no.	application number
ARRvS	Afdeling rechtspraak van de Raad van State
A&V	<i>Aansprakelijkheid & Verzekering</i>
AV&S	<i>Aansprakelijkheid, Verzekering en Schade</i>
Awb	Algemene wet bestuursrecht
<i>Bestuurswet.</i>	<i>Bestuurswetenschappen</i>
BJu	Boom Juridische uitgevers
BR	<i>Bouwrecht</i>
B&W	Burgemeester & Wethouders
BW (oud)	Burgerlijk Wetboek van 1838
BW	Burgerlijk Wetboek (nieuw)
CAA	Cour administrative d'appel
CBB	College van Beroep voor het bedrijfsleven
CC	Conseil constitutionnel
CE	Conseil d'Etat
CE, Ass.	Conseil d'Etat, assemblée du contentieux
CE, Sect.	Conseil d'Etat, section du contentieux
C-G	Commissaire de gouvernement
Cie	Compagnie
CJEG	<i>Les cahiers juridiques de l'électricité et du gaz</i>
CLP	<i>Current Legal Problems</i>
CLR	<i>Comparative law review</i>
CMLR	<i>Common Market Law Review</i>
Cne	Commune
D.	<i>Le recueil Dalloz</i>
DA	<i>Droit administratif</i>
DD	<i>Delikt en Delinkwent</i>
Diss.	Dissertatie
Dle	demoiselle
Dpt.	département

eds.	editors
ECRM	Europese Commissie voor de rechten van de mens
EG	Europese Gemeenschap
<i>EHRLR</i>	<i>European Human Rights Law Review</i>
EHRM	Europees Hof voor de rechten van de mens
<i>ELR</i>	<i>European Law Review</i>
<i>EPL</i>	<i>European Public Law</i>
<i>ETL</i>	<i>European Tort Law</i>
EU	Europese Unie
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
<i>GJ</i>	<i>Gezondheidszorg Jurisprudentie</i>
<i>Gst.</i>	<i>Gemeentestem</i>
GvEA	Gerecht van Eerste Aanleg
Gw	Grondwet
GWD	Gezondheids- en welzijnswet voor dieren
Gww	Grondwaterwet
HR	Hoge Raad
<i>HRLJ</i>	<i>Human Rights Law Journal</i>
HvJ EG	Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen
<i>IJLI</i>	<i>International Journal of Legal Information</i>
<i>JA</i>	<i>Jurisprudentie Aansprakelijkheid</i>
<i>JB</i>	<i>Jurisprudentie Bestuursrecht</i>
<i>JCP</i>	<i>La semaine juridique</i>
<i>JOM</i>	<i>Jurisprudentie Omgevingsrecht</i>
<i>Jur.</i>	<i>Jurisprudentie van de Europese Gemeenschappen</i>
KB	Koninklijk Besluit
LGDJ	Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence
LJN	Landelijk Jurisprudentie Nummer
losbl.	losbladige
M.	monsieur
<i>M en R</i>	<i>Milieu en Recht</i>
Mlle	mademoiselle
Mme	madame
MvA	memorie van antwoord
MvT	memorie van toelichting
NG	<i>Nederlandse Gemeente</i>
n.g.	niet gepubliceerd
<i>NJ</i>	<i>Nederlandse Jurisprudentie</i>
<i>NJB</i>	<i>Nederlands Juristenblad</i>
<i>NJF</i>	<i>Nederlandse Jurisprudentie Feitenrechtspraak</i>
NKL	Nadeelcompensatieregeling voor het verleggen van kabels en leidingen in Rijkswaterstaatswerken
NJV	Nederlandse Juristen Vereniging
<i>NTB</i>	<i>Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht</i>
<i>NTBR</i>	<i>Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht</i>
<i>O&A</i>	<i>Overheid & Aansprakelijkheid</i>
OSO	Onteigening en schadevergoeding bij rechtmatige overheidsdaad (losbl.)

OUP	Oxford University Press
Pb	Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen
pkb	planologische kernbeslissing
PL	Public Law
Rb	Rechtbank
RDP	<i>Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger</i>
Rec.	<i>Recueil des décisions du Conseil d'Etat</i>
Rec. CC	<i>Recueil des décisions du Conseil constitutionnel</i>
red.	redactie
RFDA	<i>Revue française de droit administratif</i>
RHDI	<i>Revue Hellénique du droit international</i>
RIDC	<i>Revue Internationale de Droit Comparé</i>
RM Themis	<i>Rechtsgeleerd Magazijn Themis</i>
RMCUE	<i>Revue du Marché commun et de l'Union européenne</i>
RNVW 1999	Regeling Nadeelcompensatie Verkeer en Waterstaat 1999
r.o.	rechtsoverweging
RTDE	<i>Revue trimestrielle du droit européenne</i>
Rv	Wetboek van burgerlijke rechtsvordering
S	<i>Staatsblad</i>
SA	Société Anonyme
SAOZ	Stichting Adviesbureau Onroerende Zaken
SEW	<i>Sociaal-Economische Wetgeving. Tijdschrift voor Europees en economisch recht</i>
Soc.	Société
Stb.	<i>Staatsblad</i>
Stcrt	<i>Staatscourant</i>
Sté	Société
t.	tome
TA	Tribunal administratif
t.a.p.	ter aangehaalde plaatse
TAR	<i>Tijdschrift voor ambtenarenrecht</i>
TBR	<i>Tijdschrift voor Bouwrecht</i>
TC	Tribunal des conflits
TvO	<i>Tijdschrift voor Openbaar bestuur</i>
TVP	<i>Tijdschrift voor vergoeding personenschade</i>
VAR	Vereniging voor Bestuursrecht
VK	Verenigd Koninkrijk
VwEU	Verdrag inzake de werking van de Europese Unie
W	<i>Weekblad voor het recht</i>
Wet Arob	Wet Administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen
WPNR	<i>Weekblad voor privaatrecht, notariaat en registratie</i>
WRO	Wet op de Ruimtelijke Ordening
Wro	Wet op de ruimtelijke ordening
WTS	Wet tegemoetkoming schade bij rampen en zware ongevallen
W.v.h.r.	<i>Weekblad van het Recht</i>

